

מרחבי הבחירה החופשית

דוד סגל

באמת. דרישה זו עשויה להדאיג שכן המצב הברור ביותר של "לא להיות" הוא מוות. אנו נדרשים לא להיות המרקם הביולוגי-פסיכולוגי שהוא בעצם אנו.

ידוע לנו שהמרקם הביולוגי-גנטי מכתוב פונקציות מנטליות חשובות ביותר גם אם לא מדובר בחשיבה מופשטת גבוהה. מיומנויות כגון קצב החשיבה, תפיסת המרחב, מהירות התגובה ואיכות האסוציאציות הן אבני הבניין של אותה מערכת מנטלית (ה - mind) שאמורה להיות חופשית. אבני בניין אלו מסותתות במשך שנים (מלידה ואולי אף קודם) על ידי הסביבה, כך שעתה המערכת המנטלית היא תוצאה (דפוסים מנטלים) של תהליך מורכב. התוצר שפועל על פי חוקיות שלעיתים מעיקה עלינו, אך יחד עם זאת מקיימת אותנו - הוא אנחנו. אם לרגע נשתמש בהשוואה למערכת המשפט הפועלת על פי חוקים, ידוע לכולנו עד כמה קשה לשנות חוקים אף על פי שלכאורה זה תהליך פשוט יותר, שכן אין כאן גנטיקה או "חומר" אלא רק אידאות של אדם. כך שלמראית עין, צריך להיות קל יותר לשנות במערכת שכזו.

אם כך, הייתכן שאנו מפתים ומתפתים לעסוק בפיקציה שאי אפשר ליישמה במציאות? פיקציה שנקראת "חופש בחירה"? במשך כל חיינו ה - mind שלנו לא פועל רק על פי תכנה גנטית מולדת, תכנה זו עוברת התאמות בעת התהוותה עד הגיעה ל"בגרות", כלומר לנקודת האל-חזור. הסביבה, באופן עקבי ומכוון, מפעילה עלינו לחצים מתוחכמים כדי להשפיע עלינו "לבחור" או להתנהג, לחשוב ולהרגיש באופן שמתאים/רצוי לה (לסביבה). יש הטוענים שאם הסביבה יכולה "לנהל" את חיינו הרי שניתן להשפיע על התכנה שלנו עד כדי שינוי. אולם, ייתכן שהסביבה לא באמת משנה את התכנה אלא רק מנצלת את תכונותיה הקבועות. כלומר מנצלת אותנו. כדי לחדד את הנושא אפשר לומר שתכונות קבועות של תכנה מנוגדות למושג של חופש.

אני מהרהר נוגות על כל אותן פעילויות מעוותות של תרבויות שונות שניסו תכניות "חינוך-מחדש"

"החופש לבחור" או "חופש הבחירה" - זאת הייתה האסוציאציה המידית שלי לנושא החופש, שסביבו סובב הגיליון זה. האסוציאציה הבאה הייתה "פיקציה". הוגים בתחומים שונים מעודדים מזה דורות את התפיסה ההומניסטית של החופש לבחור כמושג. לעומת התפיסה הזו, קיימות התפיסות הדטרמיניסטיות יותר המדברות על המערכת המנטלית-התנהגותית כנתונה להשפעה סביבתית מעצבת (ואולי גם מעצבנת).

כמי שעוסק במודעות, שינוי ואחריות אישית נטייתי הטבעית הייתה "לבחור" בחופש הבחירה כפונקציה מנטלית (סכימה אם תרצו) שאדם יכול לפתח כדי לחיות חיים אותנטיים, מלאים ורק כך גם מספקים. כלומר אם רק נשתחרר ממוסכמות, מקבעונות מנטליות ומכניעה ללחצים אזי נוכל לבחור "באמת" באופן חופשי במה ש"באמת" מתאים לנו. כבר בשלב זה ניתן לראות כיצד "חופש" עשוי להתחבר ל"אמת". לצערי, השנים עוברות ועמן אני מגלה את ה...קושי לבחור במקום ה...חופש לבחור. החזרה הכמעט פולחנית על דפוסי חשיבה, התנהגויות, החלטות, מסקנות וכתוצאה מכך כמובן, חזרה על כל הטעויות היא דלק מזין ביותר להבנה מחודשת של החופש לבחור. הייתכן שחופש הבחירה (כ - state of mind) הוא בגדר פנטזיה, משאלת לב או תקווה הניזונות מאמת אחרת? אחדים יקראו לה אמת מרה. זוהי הידיעה שאנו לא מסוגלים להשתחרר, להיות חופשיים באמת כדי לבחור כך.

מאחר שאנו מדברים על חופש, הרי הוא חופש ממשוהו, שכן אם לא היה משהו להשתחרר ממנו לא היינו נדרשים לעסוק כלל ב"בעיה". כך שכדי שיהיה חופש, צריך להשתחרר מאותו הדבר שמונע את החופש שלולא היה מונע היינו כבר חופשיים. אבל אם הדבר שממנו עלינו להשתחרר הוא אנחנו עצמנו הרי שאנו נדרשים להיות "לא אנו" כדי להיות חפשיים. אכן, אנו משתמשים רבות בביטויים כגון "צא מעצמך", "תתעלה על עצמך", "אל תהיה כמו שאתה תמיד" וכד'. אלו ביטויים מאוד מפתים ומזמינים אותנו להיות, או נכון יותר, "לא להיות" כדי שנהיה חופשיים

או "שטיפת-מוח" ונכשלו. ההתערבות הזו לא עמדה במבחן הזמן ולא בגלל מחסור במשאבים ובהשקעה אלא בשל מוגבלותנו הטכנית לבצע שינוי באפרטוס (המוח) המנטלי, שינוי שמשמעותו בעצם היא ביטולו של האפרטוס המנטלי והחלפתו בחדש.

אדם גדל עם הורים שהזניחוהו ודחו אותו מבלי לספק את צרכיו הבסיסיים. אישיותו מתעצבת (וכפי שאמרת, מתעצבנת) לנוכח מציאות זו, שכדי להתמודד עמה מפתח מוחו שיטות מתוחכמות על מנת שישרוד פיזית ונפשית. אישיות זו, שהתפתחה תחת חסך קשה, מתרגמת לעצמה את העולם בצורה שונה מאשר אישיותו של אדם אחר שחסכים כאלה לא היו מנת חלקו. אנו מזהים אישיות זו כאישיות פגועה. כיצד אנו כלל מעלים על דעתנו את האפשרות שאדם פגוע כל-כך יכול לבחור באופן חופשי? חופשי ממה? מעברו? מעצמו? ואולי ממוחו. כלומר, אנו מצפים שיהיה חופשי לא רק מעברו אלא, ממי שהוא עצמו בשלב מתקדם של חייו.

ייתכן שאם נצמצם את תפיסתנו לגבי מושג חופש הבחירה נוכל להיות יותר אופטימיים לגביו. חופש הבחירה האישי שלו הוא רק חלק מחופש הבחירה רבתי. בסך הכול, המשוואה המנטלית של חופש בחירה חייבת להכיל את המשתנים שאליהם התייחסתי ועוד רבים אחרים. ייתכן שמסקנה זו אינה מעודדת אך היא מציאות שמכתיבה לנו אפשרויות אחרות. עצם המודעות למוגבלותנו מאפשרת לנו להרחיב ככל האפשר את מרחב הבחירה האמיתי שלנו, בזכות עצם החיסכון האנרגטי שבהימנעות מתנועה מיותרת בשדה גדול יותר של חופש בחירה אידילי-דמיוני. תפיסה כזו תאפשר לנו אף להיגמל מהאשמה שמתלווה להחלטות/"בחירות" מתסכלות. אנו מרגישים רע כאשר התנהגות כלשהי לא צלחה לה או גורמים לאחרים להרגיש כך. זאת מתוך האשליה שיכולנו לבחור אחרת, האמנם?

מקורות:

Fromm, E. (1994), **On being human**, New York, NY: Continuum Publishing Co.

Green, A. H. (1994), "Impact of sexual trauma on gender identity and sexual object choice", **Journal-of-the-American-Academy-of-Psychoanalysis**, 1994 Sum; Vol 22(2): 283-297.

Sommer, J. D. (2000), **Moments of soul: An inquiry into personal attraction**, New York, NY: Peter Lang Publishing, Inc.